

Академик Владо Стругар

Црногорска академија наука и умјетности
Подгорица

СНАЛАЖЕЊЕ ИСТОРИЧАРА У ВИШЕСТРАНАЧКОМ ДРУШТВУ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Догађај и објашњење, збиља и прича, прошлост и просвјета, историја и теорија — могу ли ове ријечи да наслове, бар назначе, опсег и сврху историјске науке, како рекосмо, у савременим условима, подразумијева се, у превратно друкчијим од прилика у доскорашњем полувјековном развиту наше Отаџбине, рачунајмо, шесточлане федерације Југославије. Отуд, говорећи о науци у потоњем стању друштва, шта узроком да сматрамо, гдје смисао да тражимо, које захтјеве да исперимо, то неће бити просто, ни лагано ни хитро; дешаваће се можда и с погрешкама којекуда; но, у сваком случају, нека прича бива личним исказом па и кад се исповиједа гледиште дружине.

1.

На очиглед нам — чак, повлачећи и наше судјеловање, нечији наскок а понечији отпор, без сумње, уз трпњу свију — окончава се доба јединствене одређености за сва духовна испољавања у југословенском друштву. Комунистичка партијност, као обавезујућа стројност у сваком обрасцу, одбачена је заједно с политичком владавином, којој она бијаше средство за премоћ и општост. Наглим смаком комунизма, ипак, нијесмо се ње сасвим ријешили, макар и смрвљена да је свуда, отисци остају; добро смо је слушали, и својски узимали, и весело уплitalи, да би комунистичка партијност наједном отпала, иначе дуго упијана нашем свијешћу и улагана за нашу лагодност.

Трагалац истине је био спокојан, јер се његов путоказ придржавао извањске, општеважеће могућности, а лично остварење

очекивало па цијенило као добитак, једначито, за читаво друштво. А лишен таквог окриља и прослова, како ће овај трагалац да пристаје на усамљеност, може ли да опстане самостално, докле расуђује независно, колико се издигне у постојећој а пребрзо мијењаној стварности, те наднесе епохи као бесједник о истини и просвјетитељ у народу. Уосталом, хоће ли истраживач да се окане вођства појмом историјске истине као сржи свога занимања и вијенца својег дјела; боји ли се да не потпадне самоћињи у кули науке, па одрони да пребира збиљу влачећи градиво за прилошке разговору у замку умишљених издвојеника.

Коначно, пошто је у позвању историчара да је истраживач догађања и развитка (често кажу, историјског процеса), дакле, властан да смишља објашњење и дужан да непристрасно прича, гдје ће он одсад имати потребно му властито стајалиште. А ова, свакако научна стојност, зна се, увијек зависи од мисличеве личне способности и његова општег грађанског опредјељења; доиста, вишеструко је условљена укупном садржином и битним изражајима савремено одвијаног живота. Тако, навика или бојазан, околна понесеност људства или лично узношење, разногласје јавне друштвености или упорство znalца, и још који разлог, тек у свему што ће у нас превасходно дјеловати, који напон претегнути, кад се стекла неминовност појединачног избора, док нечему припадање важи као право на слободу, и привлачи, обећавајући добробит од сагласја.

Туд упира и наш прохтјев, искрсава као обавеза, намеће се приморавајући дужнике, премда одједаред недостижан проналаска и уобличења све добрих правила за потпуну радњу у тачноме смјеру. И намах, уочавају се три разлога за преважно упозорење.

2.

Прво је наше искуство с употребе историје; научили смо прилагођавање, занатски се извјештили хвалоспјеву за побједника, стојали подручно властодршцима. Што навођени, што једнако одлучно из властите воље, тек, извитоперили смо доста сликајући истину, и повриједили правду; преча је била и маленкост комунистичка него голема запремина грађанска.

У нашим списима — условно их назовимо марксистичка историографија о југословенству у 20. вијеку — о народима и покрајинама, о класама и политичким странкама, оружаним снагама и војевањима, о облицима управе, о начинима привреде и врстама културе, дакле, све је саздано под значењем филозофски надношеног појма да је звана власт радног народа проистекла праведно, обично је речено, историјском закономјерношћу; и све је крашено напјевом да су комунисти најбољи, бес-

прекорно ваљан политички чинилац, једини поштени оствариоци вјековног сна својих народа и народности;

и све је засвођено партијном одредбом да је сваки народ, равномјерно с другим народима, судионик ослободилаштва и државотворства, каже се, у братској узајамности свију, те ниједан да се изостави на некојем мјерном ступњу историје, макар се ту находио без својега саобразног учинка.

Овога напоритог самоистицања и обавезног једначења била је, изнутра, поштеђена историографија о људима и догађајима из времена прије југословенског уједињења (1918. године); и она се налазила споља засунута комунистичком партијношћу, баш тако запрјечена да се нечијем пређашњем дјелу и вјечитом лику не саплете вијенац љепши од потоњег једног, најраскошнијег славолука у безмјерју самохвале револуционара с положаја властодржаца. (Једаред, на примјер, прочитасмо у новинама: пристали су србијански комунисти, и не успротивили се околни историчари, да се тад, неке године, не обиљежава прославом Церска битка, јер би, по изричитом захтјеву и непосредном наговору духовног жреца хрватских комуниста, говор о ненадмашивом херојству Србије у Првом свјетском рату, њу издизао над друге републике у федерацији Југославије, узвисио је да морално надгорњава, чим ту нема упоредо сличног податка и о другим народима, па тако се реметила примјењивана равномјерност, партијски штићена усредном крилатицом — братство и јединство; такође, чусмо, исто давно, како Црногорцима и Херцеговцима није одобрио извјесни комунистички властодржац да скупом на Вучјем долу обиљеже овдашњи бој од 1876. године, с ријечју да он, Муслиман, не може да поднесе слављење побједи над Османлијама, међу којима је, вели, погинуо и његов дјед као турски ратник).

Очигледно је, данас свакоме, да нашој марксистичкој историографији предстоји свестран претрес, кажу, превредновање читаве творевине, мислећи првенствено на њену филозофску окосницу, слике у њој и судове. И ма колико да је ту понешто поуздано оцјењиво, унапријед се не заричати која ће остварења, и колик износ од свега обиља, угодити друкчијим мјерилима, уграђеном истином одолијевати трошном утицају промјена, трајном вредношћу опстајати упркос нехају услед заборављања.

Претпоставимо, дакако, да ће се својом количином поузданих налаза, стручно речено, материјалних података о људима и дјелима, марксистичка историографија спасити од критичког поништења. Ако би, пак, бивало да будућа суђења уважавају као ваљана дјела само неке појединачне обраде а сву множину списа скрајну означавајући их непрепоручљивим због пристрасне једностраности у њима, почивала би и потад марксистичка историографија као својеврсно свједочанство о друштву и твораштву, можда, причињавајући се баш најцјеловитијим духовним

одражајем стварне јој савремености за доба комунистичког социјализма у Југославији (1945—1991. године).

А лично дирнут, нарочито проговарам: неће ли на марксистичку историографију однекуда пасти одбој сличан оном презиру с каквим смо ми, за неко вријеме, били одстранили сву ранију, прије нас написану стручну литературу, називајући је грађанском науком, што је онда значило, нама немилком, чак и непотребном, јер садржи знања и гледишта својствена класама потученим у револуцији која постаде исходиште нашег политичког припадања и предмет нам истраживачког рада. (Да ово кажем, ласно ми је, но и важно ради потврђења сопствене изјаве с ове исте говорнице, 27. фебруара 1986. године, кад сам чланове Црногорске академије наука и умјетности, све у Скупштини, питао: можемо ли да очекујемо — пошто смо свједоци а већином и учесници на побједничкој страни у револуцији — да ће судјеловање нашег нараштаја у оружаном задобијању и потом мирнодопском развоју федеративне, шесточлане републике Југославије, потомци смотрити истом охолом мрзовољом налик нашој опакости при суђењу о учешћу и доспјећима предака у ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе и у служби монархији Југославији; и нагласио сам ту очас: ако нам потомци буду говорили оно што смо ми изрицали својим очевима и дједовима, онда ће то бити непризнавање човјечанске вриједности и историјске заслуге у свему што смо учинили као слједбеници комунизма и револуционарни ратници; напросто, уједначиће се с оним како смо ми прецима, причом и написима, порицали поетску износитост и етичку одлику њихова ослободилаштва на Куманову, код Скадра, на Церу и Колубари, на Мојковцу, у пробоју Солунског фронта, дакле, и не уважили им да су исказали родољубље у државотворству југословенском. Ово питање је, иначе, било проузроковано малоприје, истог дана, у Скупштини оглашеном примједбом на мој говор од 14. јуна 1985. године у Српској академији наука и умјетности, гдје сам пред мноштвом пригодно окупљених Београђана, између осталог, казао: даномице, тако рећи, све већма се урушава наша Отаџбина, зло пријети да разнесе тековину народа, стога мора омладина да се тргне, смјело и одрешито крене, да ову, Другу Југославију, упрожену разбојством комунистичког и католичког национализма, бескрвно замијени Трећом Југославијом која би превазишла склоп по равномјерности националних саставака а уредила се по правди и потребама за грађанина као врховно височанство у друштву и држави).

Научну литературу, изван марксистичке, назовимо је, условно, позитивистичка историографија, такође, ишчекује смотра, можда разгледање цјелокупности. А свакако, њу среће и потребност: дубљег познавања многих појединости ради употпуњавања празнина гдје су ободи за важне исказе, као и отклањања погдјекојег привјеска с китицом комунистичке партијности; у свему, пак, предстоји јој настављање, по могућству, споља нес-

путаваног описивања друштава и минулих владавина, људи и збивања, укупнога постојања нашег рода у окружју евроазијском.

3.

Не изговарам начела, већ само изазов сричем разуму свију, да се знањем сколе те нађу тежиште, с којег би видокругом опсегнули цјелину нашег предмета, и биљеге метнули куд ће путокази будућег стваралаштва.

Ову задаћу наноси општа кретња, јер, као што је наше национално друштво данас на распећу, зависно нам је од тога и свака наука о човјеку и народу, у тегобном прегибању. Поготову, грдно је спападнута историографија, одсвакуд запљускивана непрегледом произвољности од свачијег, понајвећма усплахиреног причања о прошлости, скупно, у страсној звоњави прегласнога збора, све под укрстом ријечи: камо кривци ево праведника! И на људе струке, у науци и просвјети, збиља несклоњиве, наваљује та поплава незнања с хрпама глупих домишљаја и љутом намјером у многим изрекама.

Отуд је други разлог за нашу обазривост, јер наметнуто искушење, сваком појединцу, условљава сложеност свију у заједничкој радњи; овог пута, изискујући, превасходно, сналажење стваралаца да би заштитили правила и облике стручног рада, одстојали при неприкосновености науке као огледала истине.

Свикли на ону једногласност (за комунистичког раздобља), већ ишчезлу па сад спомињану махом подругљиво, како у громовито насталом и жестоком разногласју да проничемо до сопственог, сједињујућег гледишта; што да творимо не бисмо ли имали неко језгро дружевне опстојности, макар, прстен за истинољубиву намјеру.

Није узорито, ни упутно, мислим, како аутори неких докторских дисертација и других књига — све обрада с прегуно похвала комунистичкој партији и њеној власти, партизанском ратовању и противбуржоаској револуцији у Југославији за Другог свјетског рата — ево одскора да ти исти научници говоре на скуповима и објављују у потоњим расправама, на примјер, следеће: да је усташка држава била законита тековина хрватског народа, значи историјски оправдана, премда је створена да би служила фашистичкој окупацији на земљишту југословенском; да су колаборационистичке управе у покрајинама, стојећи подручно окупаторовим командама, и посредујући, ублажиле ropтво народа; да су четници изворно родољубив покрет у српском народу, а њихова противпартизанска оружана борба и, коначно, пропаст на траговима изгоњених окупационих трупа, да је посљедица издајства Британаца у надигравању с коминтерновско-ватиканском завјером против Српства; да су партизани комунистичка војска, идеолошке запојености и неродољубиве намје-

не, сурвали Српство стварајући на бојном пољу услов за обнову Југославије, једино у обличју федеративне републике.

Да научник исправља и дотјерује основну замисао, да допуњава почетну обраду, мијења размјештај саставака цјелине, да дубље залази у суштину изучаваног предмета, да изводи смисленије закључке — то се подразумијева као правило рада, и не повређује моралну личност пишчеву.

Али замјена супротности, крајње различитих састојстава, и са њих превјера у вредновању непомирљиво сукобљаваних чинилаца, а све из славољубља, за личну сврху у лактању међу потоњим политичким странкама, како раде неки писци стављајући крст поништења на своје пређашње исказе и судове, то збиља ружи струку, необзир посађује у крило науке, починиоце излаже етичком прекору; одиста, запрепашћује случајем: наставља се употреба историје, грубо превртање по истини.

Не препоручујем да пребрајамо појединачно та невјерства, нити икога очас назовемо вјероломцем, ни да бистримо о дружеству моралне законности и научне истине, разгађамо о праву научника и морању човјека.

Предлажем, ипак, да назремо услове стручног нам рада, питајући се међусобно: хоће ли запањујуће несувисло вишестраначко супарништво, олујно витлајући нашим друштвом, већма од оне пређашње једнопартијности проузроковати случајева злоупотребе историје; и, како да се штити образац и приступ науке ради истине, разума и човјекољубља.

Зато молим: обавимо, неодложиво, ни узгредну ни страствену, него разбориту, дакле, родољубиву, науци саобразну и Отаџбини данас веома потребну процјену све распрострањенијег причања у народу о историјској промашености Југославије. Многи грађанин (неријетко и њен вршњак, значи, судионик у градњи и добицима набусито изговара: није требало преци да створе државу, нити насљедници да је обнављају у годинама Другог свјетског рата, чак ослободилаштвом и увећају (те има као шесточлана федеративна република — површину од 255.804 квадратна километра, са 22.424.711 становника према попису 1981. године); одиста, зборе неки људи, Југославија је била непотребна кад се морало догодити да је отпадници осакате па смањи се на величину Србије и Црне Горе, због противустваног откидања, прво Словеније (25. јуна 1991. године) и Хрватске (25. јуна 1991.), онда Македоније (8. септембра 1991), најзад и званичне Босне и Херцеговине (6. априла 1992).

Удесом државе погођен, историјски по трећи пут њом зван под оружје, свјетском омразом подгођен, озлојеђен осиромашењем, оторчани грађанин нема спокојства, каткад, чини му се, нема ни разлога, да би се Југославији наднио знањем и разумом; јер осјећања брзају да се испоље, надбијају бунтовним изражајем, жесте препуњена незбраним напрезањима за тренутну нужду,

управо, сам опстанак човјека, породице, реда у друштву, законитости у држави.

Тако, вихорно незадовољство витлајући ђудима, громогласјем преплављује истину: Југославија је — по налазу науке — „једна од тековина људске историје“; њеном појавом се уобличава „најзначајнија прекретница у историји Јужних Словена“; у њеном виду и величини „коначно је њихов национални покрет, који се зачео крајем XVIII века на идејним основама рационалистичке филозофије да језик сачињава основу нације, дошао до успешног краја“. (Овако суди Милорад Екмечић првим ставом закључног поглавља својега епохалног дјела „Стварање Југославије 1790—1918“.).

Родољубе, грчене муком голог преживљавања, распиње по врх и неизвјесност о постојаности остатка Југославије (уставно проглашене 27. априла 1992. године савезне републике од Србије и Црне Горе на пространству од 102.173 квадратна километра, са 10,337.504 становника према попису од 1991. године). Боје се црнила, како кажу, најгрозније несреће ако зловоља потегне да сасвим раскине преосталу, баш танку, на уским потребама двију владајућих странака, с неколико политичких копчи једва ујемчену, заједничку државност Србије и Црне Горе. Тај страх већ постаје историјски доживљај народа; свакодневно, тако рећи, пада понеки убој на танчицу споја, док из невидјела и са видјела, ледено и мрско подилази глува сила разбраћења, тмоном кретњом угонећи стрепњу и привиђења.

Разбору се ипак предсказује: циљајући да измрве Српство разбијачи ходе ратоборно, изазивају братоубиство, јер би раскидање узајамности Црне Горе и Србије ударило по једном бићу; напад и отпор обојили се братском крвљу, битка завршила спасом јединства или окончала злочином разбојства, које би Србију свело на њену некад преткумановску област а Црну Гору смањило на подловћенску крајину; утолико, Албанци би се припојили сусједној држави, а Муслимани дигли да се осаме и уреде по закону свога турског вакта. (Ради разарања остатка Југославије имали би Албанци и Муслимани надзорну потпору Сједињених Америчких Држава, њемачку подршку, наклоност и помоћ од Турске и којих још исламских земаља, судећи по том колико су односне извањске силе тренутно непријатељски напегне на Српство).

4.

Не пророштво, нити сновиђење, заиста, није ова помисао, већ је проговор трећег разлога нашем скупу на испит, да прилазећи с научним знањем о прошлости сагледа, рекосмо, савремене прилике, па сазда претпоставку: струци за видик, родољубљу охрабрење, држави — савјет.

Да огледнемо, намах, макар по обрисима, каква је историјска одсутност легла на Црну Гору; заправо, никад у ранијој прошлости нужност таквог смјера, и толике силине, да од њене вјерности и чврстоће зависи опстанак замашније, вишечлане величине.

Бијаше, за вјекова, да се око Црне Горе, зачете у оном нахијском крајишту, устаништвом и ратовањем шири ослобођено подручје, важношћу тога повећаваног опсега, у настојству ка све ближејој уједињености Српства, бива најзад окупљеног у великој Југославији (проглашеној државом Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, на пространству, послите закључених мировних уговора, од 247.542 квадратна километра, са 11,684.767 становника, према попису 1921. године).

А данас, након седамдесетогодишњег свога запона и удјела у садржају више сачинилаца те државе, Црна Гора стоји као пресудни држалац њеног остатка; јер, одвоји ли се Црна Гора од Србије, тад и мала Југославија гине. А клетва би пала на Црну Гору да је посљедњи уморитељ државности у југословенству, изрека на њу планула да је издајица Српства.

Од уморства да се грози, али од издајства ништа мрскије појму народа у Црној Гори. Овдје морални обичај и државни разлог творе жилу постојања, човјека начине видеоцем судбине, дом једначе с отацбином. С те особине, кова у својем суштаству, Црна Гора има постојаност у вјерности, врлину за борење, снагу да одгони несрећу, душу за човјештво, полетност у братимљењу.

Црна Гора се политички и државноправно равна са Србијом, у смањеној Југославији. Но одсад, обје, како да поступају родољубивије него ли највећма напоном да множе и јачају међусобну слогу, животно им потребну, и, такође, одсудно важну, за наклон, двјема новим управним заједницама — Републици Српској (у историјској Босни и Херцеговини, на пространству од преко 32.000 квадратних километара) и Републици Српској Крајини (која настаје одбрамбеним отпором крајњем национализму хрватском, на пространству од преко 12.000 квадратних километара).

Баш непредаја, одупирање католичким и исламским разбијачима Југославије производи нови ступањ државотворства; до руба земаљске распрострањености Српства да се устали сложна опредијељеност за политичко заједништво — по праву народа на самоопредјељење — у приликама суновратом замахануте источне Европе: при падању овуд комунистичких режима (1989—1991. године) збрком усковитлане; сиротињством испијене; јадно поклекле пред плутократијама Запада.

Црна Гора и Србија су стегле вољу да заједно одолијевају, одхрвавају се грдном полому. Наредиле се да обаве достојанствен растанак с комунизмом. Нијесу хитале бјекством и отпадањем, као што су, на примјер, неки католички народи, тако рећи, обноћ, издали своје дотад доста слушане комунистичке

владаре да би осванули под националним заставама без црвене звијезде. Нијесу, због страха, оклијевале да схвате нужност замјене комунистичког тоталитаризма вишепартијском друштвеношћу, нити иком запријечиле, кад је множина кренула, да се политички изрази по засебном, националном, сталешком и уже друштвеном увиђању.

А што су се Србија и Црна Гора кретале пак уздржано, па власт, при том, колико је задрто кочила, несмотрено пресегла за своју моћ, грубошћу и незнањем навргла разлога за гњев народа, ипак то неће омести љетописца да овдашњи одход комунизма наслови китицом: у данима грча та чељад није хулила на трпезу за којом је дуго миран, умиљат и сложан окуп имала.

Али сва та самобитност у кретњи Србије и Црне Горе големо срди извањске разбијаче смањене Југославије, стога што заједно с одбрамбеним отпором Срба католичком национализму хрватском и исламском фундаментализму босанских Муслимана препречава спољашње, империјално овлађивање средиштем југоистока Европе.

На неподлијегање Српства владе држава Запада одвраћају изгоном (30. маја 1992.) Србије и Црне Горе из вијећа и уставна свјетске организације народа; ускраћују им послове и узајамности са свим земљама; упиру стегом која мори цјелокупно становништво; набијају убиствен оклоп.

Те владе богатих земаља теже: да би глађу измучен народ побуном свргао властодршце у смањеној Југославији; Црна Гора се раздвојила од Србије; и умјесто странака створених преобличавањем комунистичке организације да преузму вођство супарничке партије, из свијета сматране блаженим поштоваоцима западног устројства, тамошњих образаца.

Упоредо, као вајда крвнику, рогобатна домаћа расправа о мучењу Српства подбуњује људе, мути родољубље, распирује раздор.

Противници режима говоре да је смањивање Југославије, дијељење Српства у неколико државица, изгибање на ратишту, изгладњивање становништва, свеукупно, и једино, посљедица једнопартијски предодређене и користољубиво вршене владаване у земљи.

А владајућа странка објашњава да је сву несрећу Отаџбине проузроковало, највећма, отпадање католичких народа од Југославије, за раскид дуже припреманих и на испад одједном подстакнутих од извањских надгледника и наводиоца, ни годину дана након закључка (3. октобра 1990.) уједињења двију њемачких држава.

Ова противрјечност обиљежава сву јавну друштвеност у смањеној Југославији, постаје чињеница за љетопис, намеће се неодложиво и разбору научном и тумачењу просвјетничком.

Но, прерано је, знамо, да се пресуђује; узроку се још надодаје радња, а записи о догођеној истини широм вијоре, ни погледом ухватљиви, те кад ли ће бити руком сређени па поступком историографским испитивани и коришћени.

Међутим, како увијек потоње бивање јесте продужетак претходног залагања, коме прије него историчару да се предложи расвјетљавање прошлости, баш зачетка, токова и учинака, чије посљедице условљавају или исходи обликују живот. Нужно је, доиста, да духовну силу, звану историјска свијест народа, напаја поуздано знање, научним радом стечено, предавано редовном наставом и смјерно саопштавано читавом становништву Отаџбине.

Историчар би причу почео, вјероватно, нагласком да Српство за протеклих 120 година — узевши од устанака и ратова у великој источној кризи (1875—1878), па Првог свјетског рата (1914—1918) и потом Другог свјетског рата (1939—1945) — сада, при сламању комунистичког социјализма у источној Европи (1989—1991), четврти пут изгиба за национално уједињење, независну државност, властита земљишта од старине, значење у човјечанству, сву историјску тековину.

И објаснио би наш предавач, због чега није могуће да би Балкан, гдје је Српство најбројнији народ и средишно насељен, остао незахваћен једним дубинским и крајње превратничким потхватом кроз људства и крајеве од вира Европе до гребена посред Азије и сјеверније све до краја источног Сибира уз обалу Тихог океана.

Тумачио би он и ту истину да је пропаст комунистичког социјализма с навршетком 70-годишњег његова постојања, на доста великом пространству планете Земље, збиља епохалан догађај, дакле, неизбјежног потеза и кроз Српство због искуства овог народа у том поретку.

И припоменуо би исти говорник да је комунизам био много замашан, свјетскоисторијски покушај да се створи начин власти подеснији, и обезбиједи људски живот праведније, него што је одвајкада у човјечанству да се људи дијеле на богаташе и сиромаше, прве као владоце а друге — једино подложнике.

Историчар би представио католичанство, ислам и германство, значи, те историјске подгонице и потоње нападаче на Српство, као најусађеније искористиоце слома комунистичког социјализма.

Приповједач би потоње испричао откуд се против Српства и сада удесио садејство ових свјетских чинилаца са њиховим историјским пратиоцима, на примјер, Њемачке са Хрватима и Муслиманима. (И додао би он, без шале, сличицу о том како је овог пута власт крајњих националиста хрватских казала народу да Њемачкој пјева стих захвалности за одсудно њено посредовање у циљу отцјепљења Хрватске од Југославије, чак,

њемачког канцелара прогласи почасним грађанином Сплита, а њемачком министру спољних послова постави бисту у мјесташцу Селце на острву Брачу).

Тај говорник би напоменуо да западноевропске владе, изричито неки министри спољних послова, називају Њемачку кривцем за насилно растурање Југославије. Веле, да је Њемачка притиском и уцјеном, најзад и својим самовољним искорачајем, притјерала Европску заједницу да призна независност Словеније и Хрватске, затим Босне и Херцеговине; и тако се закључи међународна потврда једног безакоња с непосредном пријетњом Српству, грозом геноцида, каквом је убилаштву овај народ био подвргнут од Њемаца и усташа у Другом свјетском рату.

Наш бесједник би тој изреци припојио и податак да је Ватикан, хитајући за Њемачком а претичући Европску заједницу, признао сувереност Словеније и Хрватске, пошто је претходно римски папа, врло ревно, као да је био подручни бискуп љубљанског шкофа или загребачког надбискупа, свијету објављивао, у више наврата, да Словенци и Хрвати имају право на засебне државе.

Историчар би указао и на важност осамљивања Сједињених Америчких Држава на положају једине најјаче силе у свијету послје нестанка Совјетског Савеза (1991). И споменуо би он да сјеверноамеричка влада навјештава да ће стварати нови поредак у свијету. Рекао би, можда, и ово: не зна се докле ће у том смјеру она да тежи, али, судећи по свему што је та велесила предузимала за пола вијека уназад, засад, тамо нема генијалности за предвођење човјечанства.

Научник би се нарочито постарао да разјасни услед чега је тужно и постиђено укинута Совјетски Савез (одлуком 5. септембра 1991. године да се ова велесила преименује у Савез независних држава). И објашњавајући узроке и посљедице смањења утицаја Русије на развитак у свијету, не би он пропустио да предвиди обнову руске снаге, и тај исход веже за судбину Српства, овдје дозивну моћ вајкадашње мисли да је Русија источник православног словенства, неуклоњиво силна величина, братско уточиште.

Историчар би свакако причао и о томе како због догађаја на југоистоку Европе — са Српством у тежишту збивања, и упоредо унутарњег страдања Русије — објављују у земљама плутократије огледе о поштравању сукоба цивилизација, у великом опсегу између културе Запада и културâ осталог свијета који се, кажу, напреже да стекне богатство, технологију и вјештину, сву модерност какву има западни дио човјечанства. Но Запад, упозоравају своје народе тамошњи мислиоци, ма колико имао разумијевања према незападним културама, поштовао њихове вјерске и филозофске основе, мора да сачува своју економску премоћ и војничку силу; јер, у догледној будућности,

неће бити у човјечанству културе свеопштега обухвата, једне од седам које се обично спомињу, а међу којима је и словенско-православна култура.

Да не претпостављам даље вјероватну садржину истори-чаревих бесједа, на знање народу у смањеној Југославији. Не разлажем ни поуке нам од старих великана науке: историчар је дужан да се суочава са својим временом; историја је драма људске слободе, редосљед сцена, у неком ланцу одвијаних, па пред писцем се налазе за истраживање, процјену и објашњење врстом приче и књижевним изразом.

Но свакако, да изјавим своју жељу: нека морална постојаност и научна савјест врхуне у свакојег писца и предавача о Југославији, великој и малој, пређашњој и постојећој.

Владо Стругар

ПРИСПОСОБЛИВАНИЕ ИСТОРИКОВ В МНОГОПАРТИЙНОМ ОБЩЕСТВЕ СОЮЗНОЙ РЕСПУБЛИКИ ЮГОСЛАВИИ

— Резюме —

Опыт содержит взгляд назад на осуществления историографии в Югославии (1945—1992 года) с предположением что неминуемо оценивание этого духовного завоевания выделить известно какую-то прочную ценность. Сообразное развитие предстоит науке как с целью привычной исследовательской работы, так и из-за надобности чтобы беспрестанно улучшатся историческое сознание народов. Существенно неприменно что учёные в течение перехода национального общества из обличия политической однопартийности в многопартийную обоснованность, без спешки и пристрастности обучения работы в специальности: как в показыванию этого что входит под смотр науки, так и этих тем которые раньше были больше или меньше обрабатываемы. Неприкосновенно применять научный метод и стремиться к большому вынесению исторической истинны.